

Nahvin Manaya ve Fıkhî Hükme Etkisine Dair Bir İnceleme: Bakara, 184. Örneği

Abdulhamit Turgut

<https://orcid.org/0000-0001-6734-0577>

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Şanlıurfa, Türkiye

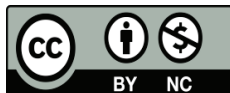
<https://ror.org/007x4cq57>

turgutislam4773@hotmail.com

Atıf Bilgisi:	Turgut, Abdulhamit. "Nahvin Manaya ve Fıkhî Hükme Etkisine Dair Bir İnceleme: Bakara, 184. Örneği". <i>İslami İlimler Dergisi</i> 39 (Kasım 2024), 157-169. https://doi.org/10.34082/islamiilimler.1546605 .
Makale Türü:	Araştırma Makalesi
Etik Beyan:	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Kurul İzni:	Araştırma için herhangi bir etik onay veya bilgilendirilmiş onam gerekmemektedir.
Geliş Tarihi:	10 Eylül 2024
Kabul Tarihi:	13 Kasım 2024
Yayın Tarihi:	30 Kasım 2024
Hakem Sayısı:	Bir İç Hakem - En Az İki Dış Hakem
Değerlendirme:	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması:	Yapıldı - intihal.net
Çıkar Çatışması:	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman:	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Etik Bildirim:	dergiislamiilimler@gmail.com
Lisans:	CC BY-NC 4.0

Öz: Kur'ân ilmiyle olan güçlü bağlantısı nedeniyle nahiv ilminin önemi, daha ilk dönemlerden itibaren kabul edilmiş, bu ilmi bilmeyenlerin Kur'ân'ı tefsir etmelerinin caiz olmadığı belirtilmiştir. Arap dilini bilmemek ya da bu konudaki bilginin eksik olması fıkhî bilmemek, Kur'ân ve sünneti yanlış anlayıp yanlış fikirler üretmek olarak değerlendirilmiştir. Kur'ân ayetlerinin manası ve fıkhî hükümler, gramerin bir bölümü olan i'râb vecihlerinin değişmesiyle değişiklik arz ettiği için Arap dilinde öğrenilmesi en gerekli olan dilbilim dalının i'râb olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda müminlere oruç tutma emrinin verildiği, çeşitli mazeretlerle bu ibadeti yerine getiremeyecek kimselerin nasıl bir yol takip etmesi gerektiği, Bakara sûresi 184. ayeti ve onunla bağlantılı oruçtan bahseden 183-185. ayetler izah edilmiştir. Bakara 184. ayetteki وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ كِذَا يُتْلَىٰ "yutükûnehu" şeklindeki okuyuşa göre, sağlığı yerinde ve mukim olanların kastedildiği ve bunların oruç tutmak ve fidye vermek arasında serbest bırakıldığı anlaşılmaktadır. Aynı fiilin farklı bir kıraatı olan يَتَوَقَّؤُهُ "yutevvikûnehu" veya يَتَوَقَّؤُهُ "yutevvakûnehu" şeklindeki okuyuşa göre zorlanarak güç yetirebilen özür sahipleri, oruç tutmayıp onun yerine fidye vermeleri ruhsatından yararlanabileceklerini ifade etmektedir. يَتَوَقَّؤُهُ lafzından önce takdiri bir نَسِيءٌ edatıyla nefyin varlığını söz konusu edenlerin yaptığı okuyuşa göre oruç tutma gücü olmayan mazeret sahipleri fidye vermekle mükellef tutulmuşlardır. Ayette geçen يَتَوَقَّؤُهُ fiiliyle ilgili gramer tahlillerinden birisi olan fiilin sonundaki "ه" zamiriyle ilgili tartışmalara değinilmiş ve söz konusu zaminin السِّيَامِ lafzına râci olduğu kanaati hasıl olmuştur. Ayetin mensûhiyeti tartışmaları ve bu konudaki müfessirlerin birbirinden farklı görüş ve kanaatleri dile getirilmiş ve sözkonusu hükmün orucun farz kılındığı ilk zamanlarda geçerli olduğu, fakat daha sonra inen ayetler bu ayeti nesh veya tahsis ettiği anlaşılmaktadır. Çalışmanın sonunda Ramazan orucu tutmayanların durumunu ele alan ve fidyeden bahseden Bakara 184. ayetin bir bölümü olan وَفِدْيَةٌ طَعَامِ مِسْكِينٍ أَوْ مِسْكِينٍ أَوْ فِدْيَةٌ طَعَامِ مِسْكِينٍ VE فِدْيَةٌ طَعَامِ مِسْكِينٍ ve فِدْيَةٌ طَعَامِ مِسْكِينٍ ayetinin farklı kıraatleri ve i'râb yönleri açıklanmış ve Ramazan orucunu tutamayanlar için uygun çözümler bulmak adına fıkhî hükümlerin çeşitliliğini yansıttığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Nahiv, İ'râb, Mana, Fıkhî Hüküm.

An Examination of the Effect of Grammar on Meaning and Jurisprudential Ruling: The Example of al-Baqarah

Abdulhamit Turgut

<https://orcid.org/0000-0001-6734-0577>

Dr., Presidency of Religious Affairs, Şanlıurfa, Türkiye

<https://ror.org/007x4cq57>

turgutislam4773@hotmail.com

Citation:	Turgut, Abdulhamit. "An Examination Of The Effect Of Grammar On Meaning And Jurisprudential Ruling: The Example Of Al-Baqarah, 184". <i>İslami İlimler Dergisi</i> 39 (November 2024), 157-169. https://doi.org/10.34082/islamiilimler.1546605 .
Article Type:	Research Article
Ethical Statement:	It is declared that scientific, ethical principles have been followed while carrying out and writing this study, and that all the sources used have been properly cited.
Ethics committee approval:	The research does not need any ethical approvals or informed consent.
Date of submission:	10 September 2024
Date of acceptance:	13 November 2024
Date of publication:	30 November 2024
Reviewers:	One Internal & At Least Two External
Review:	Double-blind
Plagiarism checks:	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest:	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Grant Support:	No funds, grants, or other support was received.
Complaints:	dergiislamiilimler@gmail.com
License:	CC BY-NC 4.0

Abstract: Due to its strong connection with the knowledge of the Qur'an, the importance of the science of Arabic grammar (nahw) has been recognized since early times. It was stated that those who lack knowledge of this science are not permitted to interpret the Qur'an. Nonproficiency in the Arabic language or having insufficient knowledge in this area is considered akin to being ignorant of Islamic jurisprudence (fiqh) and leads to misunderstanding the Qur'an and Sunnah, potentially producing incorrect ideas. Since the meanings of Qur'anic verses and related jurisprudential rulings can vary with the changes in grammatical diacritic (i'rāb) of Arabic, i'rāb is regarded as the most necessary branch of linguistics to learn. In this context, the command to fast given to believers, and the way to proceed for those who, for various reasons, cannot fulfill this obligation, are explained through the verse 184 of Surah al-Baqarah, alongside the fasting-related verses 183-185. According to a different qirā'ah (variant reading) of the phrase وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ in verse 184, which reads يُطِيقُونَهُ (yutiqūnahu), it is understood that those who are in good health and not traveling were given a choice between fasting and providing fidyah (compensation). According to another qirā'ah, يُتَوَقَّوْنَهُ (yutawwiqūnahu) or يُتَوَقَّوْنَهُ (yutawwaqūnahu), the reading implies that those with special conditions who find fasting extremely difficult are permitted to give fidyah in place of fasting. Some interpreters, taking into account an implied negation (lā) before the word يُطِيقُونَهُ (yutiqūnahu), suggest that those without the capacity to fast are obliged to pay fidyah. Through grammatical analyses of the verb يُطِيقُونَهُ, one sense connotes that the pronoun «هُ» (hu) at the end refers back to the word الصَّيَامَ (fasting). Discussions on the verse's possible abrogation and the different views among commentators show that this ruling was applicable during the initial phase of the obligation to fast, yet later verses either abrogated or specified this ruling. The study concludes by examining the phrase وَفِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ or وَفِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ in verse 184 of Surah al-Baqarah, which discusses the case of those who cannot fast during Ramadan. The variations in qirā'ah and i'rāb aspects reveal a diversity of jurisprudential rulings aimed at finding suitable solutions for those unable to fast in Ramadan.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Grammar, I'rāb, Meaning, Jurisprudential Ruling.

Giriş

Kur'ân dilinin Arapça olması hasebiyle onun iyi bir şekilde anlaşılması ve yorumlanabilmesi için Arapçanın dil bilgisini bilmek bir zorunluluk olarak kabul edilmiştir. Zira her ne kadar vahyin kaynağı ilâhî olsa da vahyin insanlara ulaştırılabilmesi için indiği toplumun dilinin merkeze alınması bir gerekliliktir. Mu'ciz bir kitap olan Kur'ân-ı Kerîm, Arapça bir kitap olması sebebiyle bu dile ait şekilsel ve anlamsal özellikleri barındırmaktır. Ayetlerin farklı i'râb vecihlerini barındırması yönüyle çeşitli manalara işaret etmesi de onun i'câzını ve metin açısından değerini ortaya koymaktadır. Müfessirlerin ayetin manası noktasında ve fıkıhçıların istinbât ettiği hükümler açısından birbirinden farklı sonuçlara ulaşmasındaki sebeplerden biri de Kur'ân-ı Kerîm'in sahip olduğu bu özelliktir.

Farklı i'râb vecihlerini barındıran ayetleri anlamak için genel olarak müfessirlerin görüşleri, farklı kıraatler, lafzın manaya etkisi ve gramer tahlillerinden istifade ederek mümkün olabilmektedir. Kur'an-ı Kerimde bu tür ayetlerin benzerleri bulunmakla birlikte çalışmanın sınırları da göz önünde bulundurularak burada sadece Bakara sûresinin yüz seksen dördüncü ayeti ele alınacak ve kıraat, gramerin mana ve fikhî hükümler üzerindeki etkisi izah edilecektir.

Araştırmamızın konusu olan Bakara sûresi 184. ayete geçmeden önce onunla bağlantılı ve genel olarak oruçtan bahseden 183-185. ayetlerin izahı yapılacaktır. Müminlere oruç tutma emrinin verildiği bu ayetlerde, Ramazan ayının oruçlu geçirilmesi farz kılınmakta, çeşitli mazeretlerle bu ibadeti yerine getiremeyecek olan kimselerin nasıl bir yol takip etmesi gerektiği belirlenmektedir. Makalenin asıl konusunu oluşturan 184. ayet, önceki ve sonraki ayetlerle birlikte şu şekildedir: *“Ey iman edenler! Sizden öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sakınasınız diye sizin üzerinize de oruç yazıldı.”*^[1] *أَيَّاماً مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضاً أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامٍ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْراً فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ كَانَتْ مِنْكُمْ تَعْلَمُونَ* *“Sayılı günler, içinizden hasta veya yolcu olan, başka günlerden sayısınca tutar. Orucu tutmakta zorlananlar için bir yoksulun (günlük) yiyeceği kadar fidye yeterlidir. Bir iyiliği mecbur olmadan yapan için bu (yaptığı) iyidir. Ama orucu tutmanız -bilerseniz- sizin için daha hayırlıdır.”*^[2] Müfessirler ayette geçen *أَيَّاماً مَّعْدُودَاتٍ* “Sayılı günler” ifadesiyle neyin kastedildiği konusunda ihtilaf etmiştir. Bazıları bu ifadeyle ramazan orucunun kastedildiği söylemiştir. Diğer bazıları da bununla her aydan üç gün olmak üzere, ramazan orucu emredilmeden önce farz kılınan orucun kastedildiği kanaatindedir.^[3]

Konumuz olan 184. ayetten sonra gelen 185. ayette şudur: *شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ لِيَذُكُرُوا وَيَذُكُرُوا مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضاً أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ الْهَيْبَةَ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضاً أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامٍ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْراً فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ كَانَتْ مِنْكُمْ تَعْلَمُونَ* *“O (sayılı günler), doğruyu eğriden ayırma, gidilecek yolu bulma konusunda açıklamalar ve insanlara rehber olarak Kur'ân'ın indirildiği ramazan ayıdır. Artık içinizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, başka günlerden sayısınca tutar. Allah sizin için kolaylık istiyor, güçlük çekmenizi istemiyor. Sayıyı tamamlamanız, size doğru yolu göstermesinden ötürü Allah'ı tazimle anmanız için ve şükredersiniz diye (uygun hükümler) gönderiyor.”*^[4]

[1] el-Bakara 2/183.

[2] el-Bakara 2/184.

[3] Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebî Hâtîm, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm müseneden 'ani'r-Resûl ve's-şahâbe ve't-tâbi'in*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib (Mekke: y.y., 1417/1997) 1/307-310.

[4] el-Bakara 2/185.

1. Bakara 184. Ayetteki وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ Kısımının Farklı Kıraatleri ve Bunun Mana ve Fikhî Hükme Etkisi

Bakara sûresi 184. ayeti, ramazan orucunu herhangi bir sebeple tutmamasına izin verilen ve yerine fidye verilmesi gereken kişileri açıklamaktadır. Ayette geçen *سَفَرٍ* مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ has-talık ve yolculuk mazeretlerinden sonra orucun farziyetini ifade eden *يَطِيقُونَ* fiili gelmiştir. Bunun güç yetirme bağlamında anlamı, kıraat farkları ve gramer tahlilleri müzakere edilmiş ve bundan hareketle mana ve fikhî yorumlar yapılmıştır.

Ayette geçen *يَطِيقُونَ* fiilinin farklı kıraatlerle okunması, fiilin telaffuz şekli, fiil ile beraber takdir edilen edat gibi nedenler, ayette farklı manalar ve fikhî hükümler verilmesine sebep olmuştur.

1.1. يُطِيقُونَهُ Şeklindeki Kıraat

İbn Abbâs'tan (öl. 68/687-88) nakledilen ve mütevatir kıraat olarak kabul edilen *يُطِيقُونَهُ* "yutîkû-nehû" şeklindeki okuyuşa göre, *يُطِيقُونَهُ* kelimesi mücerred طاق fiilinin if'âl babına aktarılmasıyla oluşan اطاق fiilinin muzârisi veya *يُطِيقُونَهُ* fiili dört harfli ve aynı'l-fiili vâvlı olan اطاق kökünden gelen ve güç yetirme anlamı taşıyan bir fiil-i muzâridir.^[5] Zira اطاق fiilinin başındaki hemze, çeşitli anlamlara gelebiliyor ve burada وجدان "bulmak" anlamında kullanılmıştır. Örneğin أحمدته denildiğinde أي وجدته محمودًا "Yani onu övülmüş biri olarak buldum" şeklindedir. Böylece ayetin anlamı, "Oruç tutma gücü kendinde bulan ve oruç tutmayan kişi fidye verir" şeklinde olur. Yine اطاق fiilinin hemzesi bazen سلب "kaldırma-yok etme" anlamına da gelir. Örneğin أشكيتته، أي أزلت شكواه "Onu şikâyet ettim, yani şikâyetini ortadan kaldırdım" manasına gelmiştir. Bu manaya göre *يُطِيقُونَهُ* cümlesinin anlamı "güçleri yetmeyenler" şeklinde anlaşılmaktadır.^[6]

يُطِيقُونَهُ "yutîkûnehû" şeklindeki kıraate göre ayetin fikhî hükmüne gelince, cumhura göre ayetin indiği dönem ve diğer bütün deliller dikkate alındığında sağlığı yerinde ve mukim olanların kastedildiği^[7] ve bunların oruç tutmak ve fidye vermek arasında serbest bırakıldığı anlaşılmaktadır. Daha sonra inen *فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ* "Artık içinizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin" ayetiyle bu ayetin nesh edildiği ve fidye seçeneğinin kaldırılarak sağlığı yerinde ve mukim olanların oruç tutmaları gerekliliğini ifade etmiştir.^[8]

1.2. يُطَوَّقُونَهُ veya يُطَوِّقُونَهُ Şeklindeki Kıraatler

Buhârî (öl. 256/870), 'Atâ (öl. 114/732) kanalıyla İbn Abbâs'a isnad ettiği başka bir kıraate göre, ayette geçen fiili *يُطَوَّقُونَهُ* "yutevvakûnehû" şeklinde "zahmet çekerek bir şeyi üstlenmek" ve "zorlanmak"^[9] anlamında okuduklarını nakleder. Yine buna benzer Hz. Âişe (öl. 58/678) (r.a.)

[5] Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî, *el-Muhteseb fi tebyini vücûhi şevâzzi'l-kur'ât ve'l-izâh 'anhâ*, Ali en-Necdî Nâsîf – Abdülfettâh İsmâil Şelebî – Abdülhalîm en-Neccâr (Kahire: y.y., 1406/1986) 1/118; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nisâbü'rî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân (et-Tefsîrû'l-kebîr, Tefsîrû's-Sa'lebî)*, thk. Ebû Muhammed İbn Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1422/2002) 2/64; Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hâleveyh b. Hamdân el-Hemedânî en-Nahvî el-Lugavî, *Muhtaşar fi şevâzzi'l-Kur'ân (kırâ'ât) min kitâbi'l-bedî'* (Kahire: Mektebetü'l-Mutenebbî, ts.) 19; Muhammed Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân Esîrüddîn el-Endelûsî, *el-Bahru'l-muhîr*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd- eş-Şeyh 'Alî Muhammed Mu'avvid (Beyrut: Dâru'l-Kutub'il-İlmiyye, 1413/1993) 2/41.

[6] Salah Abdulhamid Zeydân, "Luğatu'l-beyân fi m'arifeti ahkâmi ramadân", ikhwanonline (Erişim, 10.08.2024). Ayrıca bk. Ömer Faruk Atan, "Bakara Sûresinin 184. Ayeti Bağlamında Orucun Fikhî Boyutu ve Tâkat Tartışmaları" *Diyanet İlmî Dergisi* 56 (Ağustos 2020), 999-1018.

[7] Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gâvâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1430/2009) 112; Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd. (Kahire: Müessesetü Kurtubâ, 1421/2000) 2/176; Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru't-Tunisiyye li'n-Neşr, 1404/1984) 2/166.

[8] Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Razî et-Teberistânî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981) 1/85; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2/166.

[9] İbn Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî, *el-Muhteseb*, 1/118; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 2/64; İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fi şevâzzi'l-Kur'ân*, 19; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhîr*, 2/42; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006) 3/146.

ve İbn Abbâs'a isnad edilen bir başka kıraate göre ise طَوَّقَ mücerred fiilinin tef'îl babında olan يُطَوَّقُونَ "yutevvikûnehû" şeklinde okumuşlardır. Bu durumda "oruç tutmakta zorlanan" anlamı ortaya çıkmaktadır.^[10]

یُطَوَّقُونَ "yutevvikûnehû" veya يُطَوَّقُونَ "yutevvakûnehû" şeklindeki kıraatlara göre, zorlanarak güç yetirebilme, meşakkat, şiddetli bir zahmet ve büyük bir çabayla sıkıntıya tahammül gösterme anlamına gelmektedir. Bu kıraatlara göre ayetin fıkhî hükmü şu şekilde yorumlanmaktadır. Bu kapsamda olan yaşlı, hamile ve emziren kadınlar gibi oruç tutma da zorlanan özür sahipleri, oruç tutmayı onun yerine fidye vermeleri ruhsatından yararlanabileceklerdir.^[11]

1.3. لا يُطَيِّقُونَهُ Şeklindeki Kıraat

Bazı müfessirler, يُطَيِّقُونَهُ fiilinin öncesinde "لا" olumsuzluk edatının gizli olduğunu varsayımlardır. Bu durumda ayetin anlamı, وَعَلَى الَّذِينَ لَا يُطَيِّقُونَهُ "Oruç tutma gücü olmayanlar" şeklinde olur.^[12] Müfessirler Kur'an-ı Kerim'de buna benzer ayetlerin bulunduğunu söylemişlerdir. Örneğin يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ الْكُرْآنِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ أَعْيُنًا "Yanılmayasınız diye Allah size açıklama yapıyor."^[13] ayetinin aslı أَن لَّا تَضِلُّوا 'dur.'^[14] Araplar "لا" edatını zikretmeden manasını düşünerek sözlerinde kullandıkları görülmektedir. Tıpkı İmruülkays'ın (öl. 540 dolayları) şu sözlerinde olduğu gibi:

فَقَلْتُ يَمِينُ اللَّهِ أَبْرَحُ قَاعِدًا وَلَوْ قَطَّعُوا رَأْسِي لَدَيْكَ وَأَوْصَالِي
"Başımı ve uzuvlarımı keserlerse bile buradan ayrılmayacağım"^[15] Buradan ayrılmam."^[15] şeklindedir.

Bununla beraber bu fiilin öncesinde "لا" olumsuzluk edatının gizli olduğunu kabul etmeyen müfessirler de bulunmaktadır. Mâtürîdiyye mezhebinin kurucusu el-Mâtürîdî (öl. 333/944), وَأَنَّ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ "Oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır." ifadesi böyle bir ihtimali ortadan kaldırmaktadır.^[16]

یُطَيِّقُونَهُ lafzından önce takdiri bir "لا" ile yapılan nefyin varlığını söz konusu edenlere göre ayetin fıkhî hükmü şu şekilde yapılmaktadır. Oruç tutma gücü olmayan yaşlı, hamile ve emziren kadınlar gibi mazeret sahipleri fidye vermekle mükellef tutulmuşlardır.^[17]

1.4. يُطَيِّقُونَهُ Fiilinin Sonundaki Zamirin Mercii Tartışmaları

Ayette geçen يُطَيِّقُونَهُ fiiliyle ilgili nahiv tahlillerinden birisi de fiilin sonundaki "و" zamiriyle ilgili tartışmalardır. Müfessirlerin çoğunluğuna göre buradaki zamir الصِّيَامِ Oruç'a râci olduğu kanaatinde dirler.^[18]

Ancak fıkhî yorum yapabilmek için bazılarının söz konusu zamiri ayette geçen الطَّعَامِ veya وَدَيْتِهِ kelimelerine râci olduğunu belirtmişlerdir. Ünlü müfessir Taberî (öl. 310/923), bazı nahiv alimlerinin الطَّعَامِ يُطَيِّقُونَ "Taâma güç yetirebilenlerin üzerine" şeklinde bir görüş bildirdiklerini, fakat bu görüşün şaz bir görüş olduğunu ifade etmiştir.^[19]

[10] Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, 2/41; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 3/146.

[11] Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 3/146.

[12] Ekmelüddîn Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Bâbertî, *el-İnâye şerhu'l-hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007) 1/649; bk. Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akîde ve's-şerî'a ve'l-menhec* (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1995) 2/494.

[13] en-Nisâ 4/176.

[14] Bâbertî, *el-İnâye*, 1/649.

[15] Ebû Vehb (Ebü'l-Hâris / Ebü Zeyd) Hunduc b. Hucr b. el-Hâris Âkilü'l-Mürâr İmruülkays, *Divan* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1425/2004) 137.

[16] Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, thk. Fatma Yüsus el-Himî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1425/2004) 1/136.

[17] Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, 2/42; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 3/144.

[18] Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, 2/42.

[19] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Riyad:1424/2003) 3/180.

Yine müfessirlerden Mâtürîdî, konuya değinirken fiilin sonundaki zamirin فِدْيَةٌ kelimesine râci olduğunu zayıf olan فِيلَ lafzıyla bildirmiştir.^[20] Aynı şekilde Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210) de ayetin tefsirinde Ebû Alî el-Cübbâî'den (öl. 303/916) şöyle nakleder: bazıları يُطِيقُونَهُ fiilindeki zamirin فِدْيَةٌ kelimesine râci olduğunu söylemiş fakat bunun iki yönden olamayacağını zira zamirler kendinden önce geçen kelimeye râci olurlar, hâlbuki فِدْيَةٌ kelimesi zamirden sonra gelmiştir. Yine fiilde bulunan zamir “و” müzekkerdir, فِدْيَةٌ kelimesi ise müennestir.^[21] Nahivde zamirin merciyle mutâbakat içerisinde olması bir zorunluluktur.^[22]

Müfessirlerden aktardığımız bu nakiller dikkate alındığında bazı âlimlerin يُطِيقُونَهُ fiilindeki zamirin فِدْيَةٌ veya الطَّعَامَ kelimelerine râci olduğunu söylediklerini göstermektedir. Fakat hem nahiv açısından yanlış olduğu hem de bu görüşte olanların isimlerinin eserlerde açıklanmaması nedeniyle söz konusu görüş, âlimler tarafından kayda değer görülmemiştir.

2. Ayetin Mensûhiyeti ve Müfessirlerin Görüşleri

Yukarıda aktarılan bu açıklamalar çerçevesinde, söz konusu ayette orucu tutabildiği halde oruç tutmayı değil fide vermeyi tercih edecek olan kimselerden bahsedilmektedir. Bu hüküm orucun farz kılındığı ilk zamanlarda geçerli olduğu söylenmiştir. İlk zamanlarda durum şöyleydi; oruç tutmaya gücü yetenlerden, isteyen oruç tutar isteyen oruç tutmaz ve bunun yerine her gün için bir fakiri doyuracak şekilde fide verirdi.^[23]

Yukarıda da değindiğimiz gibi, Muâz b. Cebel (öl. 18/639), İbn Ömer (öl. 73/693) ve Seleme b. el-Ekva (öl. 74/693) gibi sahâbîler, وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ كَلِمَةً تَعْلَمُونَ “Orucu tutmakta zorlananlar için bir fakirin (günlük) yiyeceği kadar fide yeterlidir. Bir iyiliği mecbur olmadan yapan için bu (yaptığı) iyidir. Ama orucu tutmanız-bilirseniz-sizin için daha hayırlıdır.”^[24] ayeti nazil olduğu zaman oruç tutmakla fide vermek arasında muhayyer bırakıldıklarını, bu hüküm-tahyîr ve fide verme uygulaması-الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ “Artık içinizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirin”^[25] ayetiyle nesh edilinceye kadar uygulanmıştır.^[26]

Bu itibarla فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ emrini ihtiva eden 185. ayetle oruç sağlıklı ve mukim olanlara farz kılınmış, oruç tutmaya güç yetiremeyecek olan yaşlıların fide vermeleri emredilmiştir.^[27] Dolayısıyla oruç tutma konusundaki muhayyerlik hükmü 185. ayetle kesin bir şekilde nesh edilmiş ancak yolculuk halinde olanlarla hastalar bundan muaf tutulmuştur.

Taberî *Câmi’u’l-beyân* adlı tefsirinde konuyla alakalı tefsir ile meşhur sahâbe ve tâbiînden nakiller yaparak buradaki görüşleri şöyle açıklamıştır: Dahhâk (öl. 105/723) vasıtasıyla naklettiği rivayet şöyledir: Oruç ibadeti عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ “Sizin üzerinize de sayılı günlerde oruç yazıldı.”^[28] ayetiyle gecedен bir sonraki geceye kadar oruç tutmak önceden Müslümanlar üzere farz kılınmıştı. Şahis gecenin ilk saatlerinde namazını kılınca, bir sonraki gecenin aynı vaktine kadar yeme-içmesi ve cima’ etmesi haramdı.^[29] Daha sonra inen ve oruç günlerinin gecesinden bahseden

[20] Mâtürîdî, *Te’vilâtu ehli’s-sünne*, 1/136.

[21] Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 1/88.

[22] Abbâs Hasan, *en-Nahvü’l-vâfi ma’a rabtihi bi-esâlibi’r-rafi’a ve’l-hayâti’l-luğaviyyeti’l-müteceddide* (Kahire: Dâru’l-Maârif, 1970-1976) 262-263.

[23] Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 3/166; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-muhît*, 2/42; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 3/145.

[24] el-Bakara 2/184.

[25] el-Bakara 2/185.

[26] Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-muhît*, 2/42; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 3/178.

[27] Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 3/178; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 2/166; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-muhît*, 2/42.

[28] el-Bakara 2/183.

[29] İbn Ebî Hâtim, *Tefsîrü’l-kur’âni’l-‘azîm*, 1/305.

diğer bir ayette *Fecrin beyaz ipi siyah ipinden sizin için ayırt edilir hale gelinceye kadar yiyin için, sonra orucu geceye kadar tamamlayın*^[30] gecenin tamamında yeme-içme ve *Oruç gecesinde kadınlarınızla birleşmek size helâl kılındı*^[31] ayetin kısmıyla da cinsi ilişki helâl kılındı. Ayrıca önce emredilen oruçta, mukim olsun seferi olsun isteyen fidye verir isteyen oruç tutardı. Daha sonra nazil olan ayette ise Allah fidyeden bahsetmedi ve *Başka günlerden sayısınca tutar*^[32] buyurdu. İşte bu ayet oruç tutmayı fidye vermeyi nesh etmiştir.^[33] Oruç tutmaya güç yetiremeyen yaşlı kimseler, kendilerine ve bebeklerine zarar endişesi taşıyan hamileler ayrıca emziren kadınlar için ise fidye verme ruhsatı devam etmiştir.^[34] Sahâbenin uygulaması da bu şekildedir. Örneğin Abdullah b. Abbâs (r.a.) hamile (emziren) cariyesinin oruç tuttuğunu görmüş ve ona “Sen bu halde *Orucu tutmakta zorlananlar*” diye ifade edilenlerdensin. Sana düşen, oruç tutmadığın her gün için bir fakiri doyurmaktır. Kaza etmen de gerekmez” demiştir.^[35]

Ayet gençlik çağında, sağlıklı ve kuvvetliyken oruç tutmaya gücü yeten kimselerin hastalandıkları, yaşlandıkları ve oruç tutmaktan aciz kaldıkları zaman fidye vermeleri gerektiğini söylemektedir. Dolayısıyla bu ayet bir topluluğun oruç tutmaya güç yetirdiği halde fidye vererek bu sorumluluktan kurtulma ruhsatı değildir.^[36]

Taberî ayetin mensûh olmadığını savunanların delillerini şu nakilleri yaparak izah etmiştir: ayetteki *yutevvakûnehû* “yutevvakûnehû” şeklinde okuyan bir topluluğa göre ayet mensûh değildir.^[37] Nitekim İbn Abbâs’ın talebeleri sayılan Saîd b. Cübeyr (öl. 94/713 [?]), İkrime (öl. 105/723), Mücâhid (öl. 103/721) ve ‘Atâ gibi tâbîîlerin ve Hz. Âişe’nin de ayeti yukarıda geçtiği şekilde kıraat ettiğine dair nakiller mevcuttur.^[38] Onlara göre ayette kastedilen, oruç tutmaya güç yetiremeyen yaşlı erkek ve kadındır. Bu zikredilenler her bir gün için bir yoksulu doyururlar” dediği nakledilmiştir.^[39] Dolayısıyla bu yaklaşım itibarıyla hüküm mensûh değil bakidir. Bu ayet indiği günden kıyamete kadar devam edecek sabit bir hükümdür.

Taberî konuyla ilgili birçok rivayeti zikrettikten sonra bunların tamamı ayette hüküm değişikliğinin olduğunu vurgulamış ve kendi görüşünün de neshin kabulü yönünde olduğunu belirtmiştir.^[40]

İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* adlı tefsirinde ayetin mensûh olduğunu şu sözleriyle açıklamaktadır:

ورويت في ذلك آثار كثيرة عن التابعين وهو الأقرب من عادة الشارع في تدرج تشريع التكاليف
التي فيها مشقة على الناس من تغيير معتادهم كما تدرج في تشريع منع الخمر

“Bu konuda tâbîîlerden birçok rivayet aktarılmıştır. Bu durum, insanların alıştıkları şeyleri değiştirmede zorluk çeken hükümlerin tedricen teşri’ edilmesi hususunda şari’in âdetine en yakın olanıdır. Tıpkı şarap yasağının tedricen teşri’ kılınması gibi.”^[41]

[30] el-Bakara 2/187.

[31] el-Bakara 2/187.

[32] el-Bakara 2/185.

[33] Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 3/166-167; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2/166.

[34] Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 3/167-168.

[35] Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 3/170; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2/166.

[36] Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 3/169.

[37] Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 3/171-172.

[38] Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 3/172-175; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 3/146.

[39] Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 3/172-175; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 3/146.

[40] Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 3/178-179; Ayrıca bk. Yunus Emre Gördü, “Bakara Sûresi 184. Âyetin Neshi Meselesi ve Şah Veliyyullah ed-Dehlevî’nin Bu Konudaki Sıra Dışı Yorumu”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 51/1 (Haziran 2019) 25-47.

[41] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2/167.

İbn Kesîr (öl. 774/1373) ayeti tefsir ederken, Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855) (r.a.) oruç'un farz olma sürecini namazın farz olma sürecine benzetildiğini müsned'inde şöyle dile getirir: "Muaz b. Cebel (r.a.) şöyle dedi. وأُحِيلَت الصَّيَامُ ثَلَاثَةَ أَحْوَالٍ، وَأُحِيلَت الصَّلَاةُ ثَلَاثَةَ أَحْوَالٍ "Namaz üç, oruç da üç aşama geçirdi." Namazın geçirdiği aşamalar şöyledir: Resulullah (s.a.v.) Medine'ye geldi. On yedi ay Beytü'l-Makdis'e doğru namaz kıldı. Sonra Allah (c.c.) şu ayeti indirdi: فَذَرَى تَقَلُّبُ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا *"Biz senin, yüzünü göğşe doğru çevirdiğini elbette görüyoruz. İşte şimdi kesin olarak seni memnun olacağın kibleye döndürüyoruz."*^[42] Bu şekilde Resulullah'ın (s.a.v.) kiblesini Kabe'ye çevirdi. Bu birinci aşamadır. Müslümanlar namaz için kendileri toplanıyorlar ve namazın vaktinin girdiğini bilmeyenlere haber veriyorlardı. Hatta bu durum çan vurmaya kadar gitti. Bir gün Ensar'dan Abdullah b. Zeyd isimli biri gelerek: "Ya Resulallah! Ben bir rüya gördüm. Uykuda değildim desem de doğru olur. Sözlerine şöyle devam etti: "Ben, uyku ile uyanıklık durumu arasındayken, üzerinde yeşil renkli elbiseleri bulunan bir adam gördüm. Kibleye yönelerek iki defa "Allahü Ekber", iki defa "Eşhedü en la ilahe illellah" diyerek ezanı bitirdi. Sonra bir müddet ara verdikten sonra ayağa kalktı ve ilk dediklerini tekrar etti. Sonra "Kad kameti's-salah, Kad kameti's-salah" sözlerini ekledi. Resulullah (s.a.v.): "Onu Bilal'e öğret, ezan okusun" buyurdu. Böylece Bilal ezanı okuyan ilk kişidir. O sıra da Ömer b. Hattab (r.a.) geldi ve "Ya Resulallah! Ona gelen şahsın aynısı bana da geldi. Fakat o, sana benden önce geldi." Dedi. İşte bu da namazın ikinci aşamasıdır. Bir kimse namaz kılan bir toplumun yanına geldiği zaman, onlara: "Kaç rekât namaz kıldınız?" diye sorardı. Onlar da ona kaç rekâtta olduklarını bir, iki diye işaret ederlerdi. Yeni gelenler kılmadıkları rekâtları kılarlar, daha sonra diğerlerine katılırlardı. Bir gün Muaz (r.a.) geldi ve şöyle dedi: "Onu hangi halde bulursam hemen ona uyuyor, sonra geçeni de kaza ediyordum." Muaz (r.a.) tekrar geldi ve Resulullah (s.a.v.)'i, namazının bir kısmını kılmış buldu. Onunla beraber devam etti, Resulullah (s.a.v.) namazı bitirince kalktı ve kalanını kaza etti. Resulullah (s.a.v.): "Muaz (r.a.) güzel bir sünnet geliştirdi. Artık bu şekilde yapın" buyurdu. Bu da namazın üçüncü halidir." Orucun geçirmiş olduğu üç aşamaya gelince; Resulullah (s.a.v.) Medine'ye geldiği zaman Âşûre günü ve her ay üç gün oruç tuttu. Sonra Allah Teâlâ, Ramazan orucunu farz kılan şu ayetleri indirdi: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا مِنْ قَبْلِكُمْ *"Ey iman edenler! Sizden öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sizin üzerinize de sayılı günlerde oruç yazıldı."*^[43] Allah'ın (c.c.) şu sözüne kadar: وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ *"Orucu tutmakta zorlananlar için bir yoksulun (günlük) yiyeceği kadar fidye yeterlidir."*^[44] Bundan sonra isteyen oruç tuttu, isteyen de tutmayıp bir yoksul doyurdu ve bu ona yeterli oldu. Sonra Allah Teâlâ: كُرْ'AN'IN KENDİSİNDE İNDİRİLDİĞİ RAMAZAN AYIDIR...^[45] Allah'ın (c.c.) şu sözüne kadar: فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ *"Artık içinizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin."*^[46] Bu şekilde sağlıklı ve seferde olmayana oruç farz kılındı. Oruç tutamayan yaşlı için bir fakiri doyurmak hükmü baki kaldı ve bu iki aşama gerçekleşti. Müslümanlar, uyumadan yiyip içiyorlar ve cinsel ilişkide bulunuyorlar, uyudukları zaman yemeyi, içmeyi, cinsel ilişkide bulunmayı terk ediyorlardı. Ensar'dan bir adam, arazisinde çalışırken, iftar vaktinde uyudu, sabaha kadar uyanamadı. Orucunu tuttu ve çok güçlük çekti. Resulullah (s.a.v.): "Neden böyle yorgun görünüyorsun?" dedi. Adam da durumu anlattı. Bir adam kendisine kadınlarla ilişkide bulunduğunu anlattı. Bunun üzerine Allah Teâlâ: أَجَلَ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ *"Oruç gecesinde kadınlarınızla birleşmek size helâl kılındı."*^[47] Allah'ın (c.c.) şu sözüne kadar: ثُمَّ أَتَمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ

[42] el-Bakara 2/144.

[43] el-Bakara 2/183.

[44] el-Bakara 2/183.

[45] el-Bakara 2/185.

[46] el-Bakara 2/185.

[47] el-Bakara 2/187.

“Sonra orucu geceye kadar tamamlayın.”^[48] Bu da üçüncü aşamayıdır. İbn Kesîr konuyla alakalı hadisi naklettikten sonra kendi görüşünü şöyle ifade eder: فحاصل الأمر أن النسخ ثابت في حق الصحيح المقيم بإيجاب الصيام عليه. “Sonuç olarak, sağlıklı mukim olan kişiye orucun farz olduğu hükmü nesh edilmiştir.”^[49]

İbn Ebî Hâtim (öl. 327/938) kendi yorumunu katmadan yukarıda değinildiği gibi nesh konusunu şu şekilde değerlendirmiştir: ayette geçen وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ ifadesiyle ilgili dört yaklaşım tarzı olduğunu söyler. İlkine göre bu ayet aşırı derecede yaşlılar, hamileler ve emziren kadınlar hariç tutulmak üzere mensûhtur. İkincisine göre ayet herhangi bir istisna olmaksızın nesh edilmiştir. Üçüncüsüne göre ayet hamile ve emziren kadınlar hakkında nazil olmuş, daha sonra nesh edilmiştir. Dördüncüsüne göre ise ayet muhkemdir, mensûh değildir. Nitekim bu ayetle gücü yetmeyen yaşlılara ve şifa bulması ümitsiz hastalara ruhsat verilmiştir. Bu görüşte olanların bir kısmı hamileler için hem fidye hem de kaza gerektiği kanaatindedir.^[50]

Ebû Hayyân el-Endelüsî (öl. 745/1344) ayetle ilgili bütün kıraat ve rivayetleri aktardıktan sonra kendi görüşünü şu şekilde açıklamaktadır: والظاهر من هذه الأقوال القول الأول، وذلك أن الله تعالى لما ذكر فرض الصيام على المؤمنين قسمهم إلى قسمين، متصف بمظنة المشقة وهو المريض والمسافر، فجعل حكم هذا أنه إذا أفطر لزمه القضاء، ومطبق للصوم، فإن صام قضى ما عليه، وإن أفطر فدى، ثم نسخ هذا الثاني. “Bu sözlerden açık olan birinci görüştür. Zira Allah Teâlâ, müminler üzerine oruç farz kıldığını belirttiğinde onları iki sınıfa ayırmıştır: Zorluk çekmesi muhtemel olan hastalar ve yolcular. Bu durumda olanlar oruç tutmadıklarında kaza etmeleri gerekir. Bir de oruca güç yetirebilenler var; bunlar oruç tuttuklarında üzerlerine düşeni yerine getirirler, oruç tutmadıklarında ise fidye öderler. Sonra bu ikinci hüküm nesh edildi.”^[51] Bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi Ebû Hayyân da nesh görüşünü desteklemektedir.

el-Kurtubî (öl. 671/1273) ayetin tefsirinde bütün lehte ve aleyhteki rivayetleri zikrettikten sonra kendi görüşünü şöyle ifade etmiştir: قلت: فقد ثبت بالأسانيد الصحاح عن ابن عباس أن الآية ليست بمنسوخة، وإنما محكمة في حق من ذكر. والقول الأول أيضا صحيح، إلا أنه يحتمل أن يكون النسخ هناك بمعنى التخصيص، فكثيرا ما يطلق المتقدمون النسخ بمعناه، والله أعلم. “Ben derim ki: “İbn Abbâs’tan sahih senetlerle nakledildiği üzere, ayetin nesh edilmediği ve zikredilen kişi hakkında hükmünün geçerli olduğu sabittir. İlk görüş de doğrudur, ancak burada nesih kelimesinin tahsis anlamında kullanılması muhtemeldir. Zira öncekiler sıkça nesih kelimesini bu anlamda kullanırlardı. Allah en iyisini bilir.”^[52] Kurtubî, ayetler arasındaki ilişkiyi nesh olarak değil tahsis olarak telakki etmiş ve ilk ayete göre dileyen oruç tutar dileyen fidye verir daha sonra gelen ikinci ayet ilk ayeti hususileştirerek sınırlandırmıştır.

Müfessirlerden yaptığımız bütün bu nakillerden ortaya çıkan sonuç, ayette gücü yettiği halde oruç tutmayı değil fidye vermeyi tercih eden kimselerden bahsedilmektedir. Bu hükmün orucun farz kılındığı ilk zamanlarda geçerli olduğu, fakat daha sonra inen ayetler bu ayeti nesh veya tahsis ettiği anlaşılmaktadır.

3. Bakara 184. Ayetteki كِسْفِ طَعَامٍ مَسْكِينٍ Kısmının Farklı Kıraatleri ve Bunun Mana ve Fıkhî Hükme Etkisi

Bakara 184. ayet Ramazan orucunu tutamayanların durumunu ele alır. Bu durumda olanların bir fakiri doyurmakla yükümlü olduklarını açıklamaktadır. Ayetin farklı kıraatleri, ilgili mana ve fıkhî hükmün farklılaşmasına yol açmıştır.

[48] el-Bakara 2/187.

[49] Bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 2/176-178; Mücella Aydın, *Mekke Döneminde İbadet* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 66-70.

[50] İbn Ebî Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 1/307-310.

[51] Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, 2/43.

[52] Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/147.

3.1. فِدْيَةُ طَعَامٍ مَسَاكِينَ أَوْ مَسْكِينٍ Şeklindeki Kiraat

Ebû Ca'fer (öl. 130/747-48), Nâfi' (öl. 117/735) ve İbn Zekvân'ın (öl. 242/857) İbn Âmir'den (öl. 118/736) gelen kiraate^[53] göre, فِدْيَةُ kelimesi tenvinsiz muzaf, طَعَامٍ kelimesi esreli muzafu ileyih, مَسَاكِينَ kelimesi esreli çoğul veya مَسْكِينٍ esreli müfred ve tenvinsiz şekilde okumuşlardır. Bu durumda fidye'nin طَعَامٍ/taâm olduğu manası ortaya çıkmaktadır. Zira buradaki izafet terkibi, tahsis amacıyla yapılan mevsufun sıfatına izafe edildiği örneklerdendir. "مررت برجلٍ كاتبٍ" *Yazar olan bir kişiye uğradım* örneği gibi. Arapça gramerinde sıfatın cümlede belli amaçlarla getirilmesi söz konusudur. Bu bağlamda Arapçada tahsis, tavidih/açıklama, med/övme, zemm/kınama, tarahhum/acıma ve te'kid/vurgu maksadıyla sıfat getirilmektedir. ^[54] Ayette فِدْيَةُ /fidye kelimesi طَعَامٍ/taâm veya başka bir şey de olabilir, ancak bu kiraat'a göre fidye taâm'a izafe edilince fidyenin başka herhangi bir şeyden değil sadece taâmdan olacağını ifade eder.^[55]

Ayrıca ayetin sonundaki مَسْكِينٍ/miskîn kelimesini müfred okuyanlara göre, her gün için bir fakirin doyurulması hükmü ortaya çıkar. Çünkü her bir şahıs oruç tutamadığı gün için bir fakiri doyurmakla yükümlüdür. Dolayısıyla bu şekilde daha fazla yoksula yardım edilmiş olur. Tıpkı iffetli kadınlara iftira atanın cezası hakkındaki şu ayette olduğu gibi: وَالَّذِينَ يَزُمُونَ الْمُهَضَّنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا: "İffetli kadınlara iftira atan, sonra da dört şahit getiremeyen kimselere seksen sopa vurun."^[56] ayette geçen جَلْدَةً kelimesi müfred getirildiği için bu iftirayı atanların her birisine seksen sopanın vurulacağı hükmünü ifade etmektedir.^[57]

Aynı kelimeyi مَسَاكِينَ/mesâkîn cem'/çoğul olarak okuyanlara göre ise, orucu tutmakta zorlananlar için tutamadığı bir ay yerine yoksulları doyurmaları olarak fidye vermeleri yükümlülüğünü getirir. Otuz gün fidyenin tamamını birkaç yoksula verebilir anlamı ortaya çıkmaktadır.^[58]

3.2. فِدْيَةُ طَعَامٍ مَسْكِينٍ Şeklindeki Kiraat

İbn Kesîr, Ebû Amr (öl. 154/771), Âsım (öl. 127/745), Hamza (öl. 156/773) ve el-Kisâî'nin (öl. 189/805) kiraatına göre فِدْيَةُ^[59] /fidye kelimesini tenvinli, طَعَامٍ/taâm kelimesini ötreli ve مَسْكِينٍ/miskîn kelimesini tekil ve tenvinli okuyanlara göre; فِدْيَةُ /fidye kelimesi mübteda olur, طَعَامٍ/taâm onun bedeli olur ve مَسْكِينٍ/miskîn kelimesi esreli olup muzafun ileyih'tir. ^[60] Bu durumda taâm fidyenin kendisi olup başka bir şey olamaz manası ortaya çıkar. Burada طَعَامٍ/taâm kelimesini فِدْيَةُ /fidye kelimesine sıfat yapamayız ancak bedel olarak gelebilir.^[61] Zira طَعَامٍ/taâm kelimesi bir nesne olup sıfat değildir, sıfat olacak kelime muştak/türemiş veya muştak olarak yorumlanabilmelidir.^[62]

[53] Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, *et-Teyşîr fi'l-kırâ'âti's-seb'*, thk. Halef b. Hamûd b. Sâlim eş-Şeğdelî (el-Memleketu'l-'Arabeyeti's-Suûdiye: Dâru'l-Endelus li'n-Neşri ve't-Tevzîf, 1436/2015) 291; Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, *et-Tebşîra fi'l-kırâ'âti's-seb'*, thk. Muhammed Gavs Nedvî'nin (Bombay: ed-Dâru's-Selefiyye, 1402/1982) 436; Ebû Muhammed Necmüddîn (Tâcüddîn) Abdullâh b. Abdilmü'min b. el-Vecîh el-Vâsıtî, *el-Kenz fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, thk. Henâ el-Hımsî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998) 133; Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sefâküsî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb'*, thk. Ahmed Mahmud Abdüssefî eş-Şâfiî el-Hüfyân (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1425/2004) 101; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 3/181.

[54] Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî İbn Hişâm, *Katru'n-nedâ ve bellu's-sadâ*, thk. M. Muhyiddin Abdulhamîd (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1414/1994) 472.

[55] Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhîd*, 2/44; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 3/180-183.

[56] en-Nûr 24/4.

[57] Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhîd*, 2/44; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 3/180-183.

[58] Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhîd*, 2/44; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 3/180-183.

[59] Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Mihrân en-Nisâbüri, *el-Mebsût fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, thk. Sübey' Hamza Hâkimî (Dimaşk: y.y., 1401/1980) 142; Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebşîra fi'l-kırâ'âti's-seb'*, 436; el-Vâsıtî, *el-Kenz fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, 133; es-Sefâküsî, *Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb'*, 101; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 3/181.

[60] Muhyiddin Dervîş, *İ'râbü'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (Humus: Daru'l-İrşâd, 1412/1992) 1/261.

[61] Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhîd*, 2/44; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 3/180-183.

[62] İbn Hişâm, *Katru'n-nedâ*, 470.

Görüldüğü gibi kıraatlerdeki farklılık ve yapılan gramer tahlilleri Ramazan orucunu tutamayanlar için uygun çözümler bulmak adına fikhî hükümlerin çeşitliliğini yansıtmıştır.^[63]

Sonuç

Arapça dil bilgisi, âlimlerin Kur'ân ve hadis metinlerini anlama ve bu metinlerden fikhî hükümler çıkarma konusunda başvurdukları en önemli araçlardan biridir. Arapçanın inceliklerini bilmek, içtihat şartlarından biri olarak kabul edilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'deki ayetlerin farklı i'râb vecihlerini barındırması ve çeşitli manalara işaret etmesi yönüyle, müfessirlerin ayetin manası noktasında ve fikhîçilerin istinbât ettiği hükümler açısından birbirinden farklı sonuçlara ulaşmasındaki sebeplerden biri sayılmıştır.

Nahvin mana ve fikhî hükümler üzerindeki etkisinin görüldüğü açık ayetlerden biri de Bakara sûresinin yüz seksen dördüncü ayetidir. Ayette geçen يُطِيقُونَهُ “yutîkûnehû” şeklindeki kıraate göre ayetin fikhî hükmü, indiği dönem ve diğer bütün deliller dikkate alındığında sağlığı yerinde ve mukim olanların kastedildiği ve bunların oruç tutmak ve fidye vermek arasında serbest bırakıldığı görülmektedir. Daha sonra inen sûrenin 185. Ayetiyle bu ayetin nesh edildiği ve fidye seçeneğinin kaldırılarak oruç tutmaları gerekliliğinin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

“يُطِيقُونَهُ” veya “يُطِيقُونَهُ” şeklindeki kıraat ve يُطِيقُونَهُ lafzından önce takdiri bir “لا” ile yapılan nefyin varlığını söz konusu eden kıraate göre ayetin fikhî hükmü ise, zorlanarak güç yetirebilme manasında olan tâkat, bir meşakkat olduğuna göre bu şekilde bir zahmet ve büyük bir çaba ile sıkıntıya tahammül gösterme anlamında olup bu kapsamda olan yaşlı, hamile ve emzikli kadınlar gibi oruç tutmada zorlananlar mazeret sahipleri, fidye ruhsatından yararlanabileceği hükmü çıkmaktadır.

Ayette geçen يُطِيقُونَهُ fiilinin sonundaki “ه” zamiriyle ilgili müfessirlerden aktardığımız nakiller dikkate alındığında, bazı alimlerin söz konusu zamerin فِدْيَةٌ veya الطَّعَامَ kelimelerine râci olduğunu söylediklerini, fakat bunun hem nahiv açısından yanlış olduğu hem de bu görüşte olanların isimlerinin açıklanmaması nedeniyle söz konusu görüş alimler tarafından değer görülmediği sonucuna varılmıştır.

Ayetin neshiyle ilgili müfessirlerden yaptığımız nakillerden ortaya çıkan sonuç, ayette gücü yettiği halde oruç tutmayı değil fidye vermeyi tercih eden kimselerden bahsettiği, ancak bu hüküm orucun farz kılındığı ilk zamanlarda geçerli olduğu, daha sonra inen ayetler bu ayeti nesh veya tahsis ettiği anlaşılmaktadır.

Yine ayette geçen ve Ramazan orucunu tutamayanların durumunu ele alan فِدْيَةٌ طَعَامٌ مِسْكِينٍ ayetinin فِدْيَةٌ طَعَامٌ مِسْكِينٍ şeklindeki kıraat ve فِدْيَةٌ طَعَامٌ مِسْكِينٍ kıraatı hakkında farklı i'râb vecihleri yapılmış ve birinci kıraate göre fidye taâm'a izafe edilince fidyenin başka herhangi bir şeyden değil sadece taâm'dan olacağı anlamını vermektedir. Ayetin sonunda bulunan miskîn veya mesâkîn kelimelerinin i'râb tahlillerinde ise, müfred okuyanlara göre, her gün için bir fakiri doyurulması anlamının ortaya çıktığını görebilmekteyiz. Mesâkîn şeklindeki cem'/çoğul olarak okuyanlara göre ise, orucu tutmakta zorlananlar için tutamadığı bir ay için yoksulları doyurmaları olarak fidye vermeleri yükümlülüğü anlamı çıkmaktadır. İkinci kıraate göre ise, aslında taâmın fidye olduğu manası ortaya çıkmaktadır. Son olarak diyebiliriz ki kıraatlerdeki farklılık ve yapılan gramer tahlilleri, Ramazan orucunu tutamayanlar için uygun çözümler bulmak adına fikhî hükümlerin çeşitliliğini yansıtmıştır.

[63] Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, 2/44; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 3/180-183.

Kaynakça

- Hasan, Abbâs. *en-Nahvü'l-vâfi (ma'a rabtihi bi-esâlîbi'r-rafi'a ve'l-hayâti'l-luğaviyyeti'l-müteceddide)*. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1970-1976.
- Atan, Ömer Faruk. "Bakara Süresinin 184. Âyeti Bağlamında Orucun Fikhî Boyutu ve Tâkat Tartışmaları". *Diyanet İlmî Dergisi* 56 (Ağustos 2020) 999-1018.
- Aydın, Mücella. *Mekke Döneminde İbadet*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *el-İnâye şerhu'l-hidâye*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007.
- ed-Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *et-Teyssîr fi'l-kırâ'âti's-seb'*. thk. Halef b. Hamûd b. Sâlim eş-Şeğdelî. el-Memleketu'l-'Arabeyeti's-Suûdiye: Dâru'l-Endelus li'n-Neşri ve't-Tevzîf, 1436/2015.
- Dervîş, Muhyiddin. *İ'râbü'l-Çur'âni'l-Kerîm*. 10 Cilt. Humus: Daru'l-İrşad, 1412/1992.
- Ebû Hayyân, Muhammed Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân Esîrüddin el-Endelûsî. *el-Bahru'l-muhît*. thk. Adil Ahmed Abdulmevcud- eş-Şeyh Ali Muhammed Muavvid. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutub'il-İlmiyye, 1413/1993.
- Gördü, Yunus Emre. "Bakara Süresi 184. Âyetin Neshi Meselesi ve Şah Veliyyullah ed-Dehlevî'nin Bu Konudaki Sıra Dışı Yorumu". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 51/1 (Haziran 2019) 25-47.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Daru't-Tunisiyye Li'n-Neşr, 1984.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsılî el-Bağdâdî, *el-Muhteseb fi tebyîni vücûhi şevâzî'l-kırâ'ât ve'l-îzâh 'anhâ*. Ali en-Necdî Nâsîf-Abdülfettâh İsmâil Şelebî-Abdülhalîm en-Neccâr. 2 Cilt. Kahire: 1406/1986.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *Tefsîrû'l-Çur'âni'l-'azîm müsne'den 'ani'r-Resûl ve'ş-şahâbe ve't-tâbi'în*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 10 Cilt. Mekke: 1417/1997.
- İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hâleveyh b. Hamdân el-Hemedânî en-Nahvî el-Lugavî. *Muhtaşar fi şevâzî'l-Çur'ân (kırâ'ât) min kitâbi'l-bedî'*. Kahire: Mektebetü'l-Mutenebbî, ts.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî. *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*. thk. M. Muhyiddin Abdulhamîd. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1414/1994.
- İbn Mihrân en-Nisâbûrî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Mihrân. *el-Mebsûṭ fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*. thk. Sübey' Hamza Hâkimî. Dımaşk: 1401/1980.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd. Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1421/2000.
- İmruülkays, Ebû Vehb (Ebû'l-Hâris/Ebû Zeyd) Hunduc b. Hucr b. el-Hâris Âkilü'l-Mürâr. *Divan*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1425/2004.
- İbn el-Vecîh, Ebû Muhammed Necmüddîn (Tâcüddîn) Abdullâh b. Abdilmü'min b. el-Vecîh el-Vâsıtî. *el-Kenz fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*. thk. Henâ el-Hımsî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Çur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turki. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006.

- Mâturîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud. *Te'vîlâtu ehli'ssünne*. thk. Fatma Yûsuf el-Himî. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1425/2004.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *et-Tebşıra fi'l-kırâ'âti's-seb'*. thk. Muhammed Gavs Nedvî'nin. Bombay: ed-Dâru's-Selefiyye, 1402/1982.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Razî et-Teberistânî. *Mefâtîhu'l-gayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1401/1981.
- Salah Zeydân, Abdulhamid. "Luğatu'l-beyân fî m'arifeti ahkâmi ramadân". İkhwanonline. Erişim, 10.08.2024. <https://www.ikhwanonline.com/article/89004>
- es-Sefâkusî, Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm. Gaysü'n-nef' fi'l-kırâ'âti's-seb'. thk. Ahmed Mahmud Abdüsseim' eş-Şâfi' el-Hüfyân. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1425/2004.
- es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbü'rî. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân (et-Tefsîrü'l-kebîr, Tefsîrü's-Şa'lebî)*. thk. Ebû Muhammed İbn Âşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1422/2002.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 23 Cilt. Riyad: y.y., 1424/2003.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gavâ-mizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eqâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1430/2009.
- Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa. *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akîde ve's-şerî'a ve'l-menhec*. 16 Cilt. Dimaşk: Daru'l-Fikir, 1404/1995.